

УДК 336.719

Кришталь Галина Олександрівна,
*к.е.н., доцент кафедри обліку та
аудиту Міжрегіональна академія управління персоналом*

МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПАРТНЕРСТВА З БОКУ ДЕРЖАВИ У ВЗАЄМОДІЇ З БАНКІВСЬКИМ СЕКТОРОМ

Crystal Galina Aleksandrovna,
*PhD of Economics, docent of the Department of Accounting and
Audit of Interregional Academy of Personnel Management*

MECHANISMS AND TOOLS OF PARTNERSHIP FROM THE DIRECTION OF STATE IN INTERACTION WITH THE BANKING SECTOR

Анотація. Банківський сектор економіки має розглядатися як єдиний об'єкт регулювання з боку державної влади, що потребує тісної координації дій Національного банку з іншими регуляторами фінансового ринку. Однак незважаючи на це, саме інструменти грошово-кредитної політики як економічного, так і адміністративного спрямування мають забезпечувати найбільший вплив на ситуацію з огляду на роль Національного банку як справжнього кредитора останньої інстанції. Адже від правильності його дій залежить розвиток не лише банківського сектору, а й економіки України в цілому.

Ключові слова: банківська система, фінансова система, стабільність банківської системи.

Аннотация. Банковский сектор экономики должен рассматриваться как единый объект регулирования со стороны государственной

власти, что требует тесной координации действий Национального банка с другими регуляторами рынка. Однако несмотря на это, именно инструменты денежно-кредитной политики как экономического, так и административного направления должны обеспечивать наибольшее влияние на ситуацию учитывая роль Национального банка как настоящего кредитора последней инстанции. Ведь от правильности его действий зависит развитие не только банковского сектора, но и экономики Украины в целом.

Ключевые слова: банковская система, финансовая система, стабильность банковской системы.

Annotation. The banking sector should be seen as a single object of regulation by the state, which requires close coordination of the National Bank activity with other financial market regulators. However, despite this, the instruments of

monetary and credit policy as the economic and administrative direction should provide the greatest impact on the situation with regard to the role of the National Bank as a true lender of the last instance. After all, the correctness of its action not only depends on the development of the banking sector, but also Ukraine's economy as a whole.

Keywords: banking system, financial system, stability of the banking system.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Події останнього десятиліття, які ознаменувалися загостренням проблем залежності національної економіки та її суб'єктів почастишали внаслідок циклічних коливань, зовнішніх шоків і волатильності на світових фінансових і сировинних ринках, зумовили усвідомлення необхідності розвитку взаємодії банківського та реального секторів, головною характеристикою якої є участь у процесі взаємодії ще одного суб'єкта – держави.

В основі форми взаємодії лежить механізм державно-приватного партнерства, який на мікрорівні може розглядатися як самостійна форма взаємодії суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення терміну «державно-приватне партнерство» в науковій літературі неоднозначне. Аналіз і узагальнення сформованих трактувань дозволили виділити три групи думок, які формують законодавчий, теоретичний і практико-орієнтований підходи до визначення змісту цього поняття. Зокрема, законодавче трактування характеризує «державно-приватне партнерство» як форму співпраці між державою і юридичними або фізичними особами у сфері надання послуг; з позиції теоретиків – сукупність економічних відносин держави і суб'єктів приватного бізнесу, закріплена в договірній формі з метою соціально-економічного розвитку в різних масштабах (міжнародному, національному, регіональному, муніципальному); в прикладному аспекті – контракт (угода), укла-

дений між органами державної та місцевої влади і бізнесом в області будівництва або модернізації об'єктів державної або муніципальної власності на основі об'єднання ресурсів і поділу відповідальності і повноважень.

Звернення до світової практики «державно-приватне партнерство» показує, що більше 50 % успішних прикладів реалізації проектів «державно-приватного партнерства» здійснюється за участю грошово-кредитних інститутів: державних банків (Китай), державних інфраструктурних банків (Великобританія і США), спеціалізованих банків з державною участю (Німеччина, Франція) і банків розвитку. При цьому наявність розвиненого інституційного середовища в даних країнах дозволило удосконалити механізми «державно-приватного партнерства» за участю банків, завдяки чому вдалося істотно змінити роль держави в процесі взаємодії і розширити сферу його застосування.

Зокрема, в Китаї до 50 % всіх інфраструктурних проектів в країні фінансується за рахунок стійкої ресурсної бази державних банків, сформованої шляхом випуску гарантованих Міністерством фінансів облігацій і депозитів населення. Переклад, створених інфраструктурних компаній на самофінансування через продаж акцій і грошовий потік від платних послуг готових об'єктів інфраструктури в сукупності, забезпечують повернення виданих банками позик.

Особливістю роботи державних інфраструктурних банків США є їх право емітувати облігації, забезпечені капіталом і платежами з погашення кредитів з пулу місцевих позичальників, що знижує ризики для інвесторів і вартість ресурсів. Різні джерела, включаючи цільове використання податкових доходів, спеціальних внесків або надходжень від оплати за користування інфраструктурою (наприклад, паливні збори, розмір яких варіюється від регіону), забезпечують повернення виданих кредитів. Паралельно використовуються кредитні гарантії, що дозволяють здійснювати запозичення за низькою ціною.

Спеціалізовані банки Європи з державною участю в капіталі підтримують реальний сектор спільно з приватними банками. Вони займають нейтральну позицію між комерційними банками і підприємствами, здійснюючи пільгове фінансування проекту і приймаючи на себе до 50 % всіх кредитних ризиків. Додатково, в таких схемах фінансування використовуються гарантійні банки, які акумулюють до 80 % кредитних ризиків проектів орієнтованих, перш за все, на МСБ. Привабливість такого спільного фінансування досягається, коли кредитами покривається до 40 % обсягу інвестицій, необхідних для проекту. За таким спільним кредитами встановлюється пільговий період виплати процентних платежів, а для суми основного боргу розстрочка до 10 років.

В Індії важлива роль фінансового регулятора в підвищенні активності участі банків в реалізації угод «державно-приватного партнерства» за допомогою прийняття рішення – розглядати щорічні виплати держави (компенсаційні платежі по «державно-приватному партнерству») і права на збір оплати послуг від реалізації готового об'єкта «державно-приватного партнерства» як «твердих застав» для банків, а також встановлення диференційованого підходу за незабезпеченими інфраструктурним кредитами [7, с.26].

Незважаючи на наявні особливості фінансування, підтримки і використовуваних схем взаємодії банківського та реального секторів економіки на основі використання механізму «державно-приватного партнерства», їх взаємодія відбувається неодмінно за участю державного інституту, метою якого є підтримка процесу взаємодії з використанням альтернативних інструментів (гарантій, страхування, субсидій, податкових пільг тощо). Крім того, досвід зарубіжних країн показує, що кордони «державно-приватного партнерства» набагато ширші, ніж участь держави і бізнесу в реалізації інфраструктурних проектів. Про автентичності застосування механізмів державно-приватного партнерства з метою активізації взаємодії банківського та реального секторів

економіки, говорять його переваги з точки зору задоволення потреб національної і регіональної економіки та його кореляція з рішенням виявлених раніше проблемних вузлів: «ризик», «ресурси» та «регулювання», істотно обмежують результативність процесу взаємодії суб'єктів банківського і реального секторів економіки.

У зв'язку з цим, під «державно-приватним партнерством» слід розуміти форму довгострокової взаємодії держави і суб'єктів банківського і реального секторів, стимулюючи інвестиційно-інноваційний розвиток пріоритетних галузей економіки, яка передбачає раціональний розподіл ресурсів, оптимізацію ризиків і регулювання процесу взаємодії відповідно до завдань соціально-економічного розвитку на різних стадіях економічного циклу.

Зазначене подання відповідає методології цього дослідження в частині:

- інституційного підходу, який розглядає «державно-приватне партнерство» як інститут, заснований на сукупності формальних і неформальних правил, що регулюють спільну діяльність державних органів і підприємницьких структур в рамках узгодження соціально-економічних інтересів сторін і задоволення інтересів суспільства (Австралія, Фінляндія, США, Канада, деякі країни ЄС);
- відтворювального підходу, в рамках якого «державно-приватне партнерство» розглядається як спосіб активізації економічного зростання і процесів відтворення в стратегічних і суспільно-значущих галузях народного господарства (Росія, Казахстан, деякі країни пострадянського простору);
- соціального підходу, який передбачає, що «державно-приватне партнерство» представляє собою спосіб залучення приватного сектора до діяльності з надання громадських послуг (Великобританія, Японія, Китай) [5].

Виходячи з вищевикладеного, пропонуємо виділити три напрямки «державно – приватного партнерства» як форми взаємодії банківського та реального секторів економіки в залежності від стадій економічного циклу:

антикризовий, інфраструктурний і інноваційний.

В сучасних умовах, антикризове спрямування «державно-приватного партнерства», на наш погляд, претендує на включення в розряд стандартних, законодавчо-закріплених напрямків «державно-приватного партнерства», що реалізуються в період кризи, коли держава, в особі уряду та уповноважених державних структур, змушена надавати підтримку банківському та реальному сектору одночасно, тим більше, що пакет антикризових заходів був неодноразово успішно апробований в кризові роки.

У числі ключових напрямків підтримки виступають: стимулювання імпорту та експорту товарів, забезпечення доступності кредитів для підприємств пріоритетних галузей, підвищення стійкості банківської системи, сприяння розвитку МСБ і зниження соціальної напруженості.

В рамках даного напрямку «державно-приватне партнерство» найбільш затребуваним інструментом ресурсної підтримки секторів є бюджетні кредити, які використовуються в разі потреби фінансування пріоритетних галузей економіки, зачату не становлять інтерес для комерційних банків через високі галузеві ризики. Особливістю даного способу фінансування є зворотність коштів, що важливо для оптимізації бюджетних витрат в зв'язку з кризою. Низька процентна ставка на рівні 1 %, відсутність вимоги заставного забезпечення і довгостроковий період (30 років) надання таких кредитів – підвищують привабливість і доступність ресурсів для суб'єктів обох секторів в кризові роки.

Продуктивними в кризовий період є інструменти гарантування і субсидування процентних ставок за банківськими кредитами, що надаються пріоритетним галузям економіки і суб'єктам малого та середнього бізнесу, які в сукупності з механізмами державного страхування за вкладками і за експортними та іпотечними кредитами, дозволили мінімізувати кредитні ризики і забезпечити досту-

пність кредитних ресурсів для реального сектора.

Ослаблення проблемного вузла «регулювання» у взаємодії банківського та реального секторів економіки можливе при впровадженні принципів прозорості звітності (по відношенню до всіх бенефіціарів: підприємств, банків та інститутів розвитку) і її суспільної доступності (широке висвітлення в засобах масової інформації досягнутих результатів), а також багатоступінчастої системи контролю за витрачанням бюджетних коштів та їх поверненням (перехресного контролю з боку НБУ, міністерства фінансів, рахункової палати, інститутів розвитку, банківського співтовариства, підприємств і громадськості).

Отже, ефективність механізму взаємодії суб'єктів у рамках даного напрямку «державно-приватного партнерства» у взаємодії банківського та реального секторів економіки безпосередньо залежить від реалізації таких принципів, як: окупність, оптимальний розподіл ризиків і ресурсів, повернення коштів, тимчасове участь держави, прозорість діяльності учасників, відомчий контроль і громадська оцінка результату.

Інфраструктурний напрямок «державно-приватного партнерства» традиційно направлений на фінансування створення, реконструкції та (або) експлуатацію об'єктів соціальної інфраструктури і життєзабезпечення, і, як правило, використовується як засіб стимулювання внутрішнього попиту і зайнятості в період рецесії і депресії в економіці.

У цих умовах, найбільш активними учасниками реалізації інфраструктурних проектів в Україні виступають інститути розвитку і банки з державною участю в капіталі. Так, наприклад Укргазбанк, маючи в регіонах корпорації «державно-приватного партнерства», може приймати інфраструктурні депозити і здійснювати кредитування в транспортній та енергетичній сфері.

З точки зору участі банку в інфраструктурних проектах, перспективним, на наш погляд, є використання мезонінного фінансування, яке

представляє собою квазіфінансовий інструмент, що володіє рисами пайового і боргового інструментів фінансування, оскільки є можливість його конвертації в акціонерний капітал після введення в дію об'єкта «державно-приватного партнерства» і забезпечення повернення коштів у вигляді дивідендів.

Однак більш істотний поштовх у розвитку даного напрямку «державно-приватного партнерства», на наш погляд, може надати активну участь приватних банків, в тому числі регіональних. Світовий досвід свідчить, що реалізація інфраструктурних проектів відбувається за участю SPV-компанії, що передає в обмін на отримані банківські ресурси випущені облігації, забезпечені заставою прав на кредит, які в силу включення їх в ломбардний список, можуть використовуватися центральним банком для здійснення угод РЕПО. Разом з тим, мінімізація ризиків для вітчизняних банків другого рівня можлива в тому випадку, якщо НБУ візьме на себе ризик по рефінансованим кредитами, оскільки діючі нормативи в галузі оцінки ризиків будуть і надалі обмежувати самостійну участь невеликих банків в реалізації проектів «державно-приватного партнерства».

Сек'юритизація кредитів або їх «упаковка» в інфраструктурні облігації, включені в ломбардний список може не тільки підвищити ліквідність в банківському секторі, а й забезпечити зниження ризиків для потенційних банків-кредиторів, стимулюючи їх участь в реалізації інфраструктурних проектів. Одночасно, для тих випадків, коли учасники проекту не бажають або не мають можливості вийти на ринок капіталу, можна використовувати механізм залучення коштів банків під заставу інфраструктурних векселів («pay-as-you-go») проектною організацією, що до того ж дешевше, ніж випуск облігацій.

Засоби інституційних інвесторів можуть бути використані при реалізації проектів «державно-приватного партнерства» в якості ресурсного джерела за допомогою придбання інфраструктурних облігацій або зарахування їх

на інфраструктурні депозити (досвід Ізраїлю в організації змішаного фінансування шляхом об'єднання банківського кредитування і синдикованих позик на основі використання пенсійних активів в реалізації проектів транспортної інфраструктури [3, с.13]).

Тому більш широке використання гарантійних механізмів в процесі реалізації проектів «державно-приватного партнерства» проектів може стати важливим фактором, що забезпечить зростання банківської участі в розвитку національної економіки.

Зокрема, вважаємо за доцільне доповнити механізм взаємодії банківського та реального секторів в інфраструктурному секторі створенням Фонду страхування кредитних ризиків банків (далі Фонд), що кредитують підприємства несировинного сектора економіки. В силу того, що банки самі страхують свої ризики, Фонд буде виступати в ролі перестраховальника, а його статутний капітал може бути сформований не з 100 %, а 50 % участю держави. Джерелами ресурсної бази Фонду можуть стати кошти обов'язкові резерви банків другого рівня, що зберігаються в центральному банку, а також страхові вклади самих банків. В даному випадку, об'єктом страхування виступають тільки довгострокові позики понад 5 років, що направляються в довгострокові інфраструктурні та інноваційні (в разі інноваційного спрямування) проекти підприємств та галузей несировинного сектора з умовою, що кошти Фонду можуть використовувати тільки в разі повного витрачання коштів банківського резерву на покриття збитків.

При розрахунку ліміту кредитування і страхування потенційного позичальника враховуються результати оцінки ліквідності його активів. Залежно від галузевої приналежності для кожної групи активів можуть використовуватися індивідуальні коефіцієнти. Крім того, для забезпечення справедливої оцінки ризиків необхідна розробка методики оцінки ризиків, відмінна від практики комерційних банків з урахуванням специфіки базових галузей промисловості.

З метою забезпечення прозорості розподілу коштів Фонду, рішення про страхові виплати має прийматися колегіально, наприклад, в особі спеціально створеної Ради експертів, куди увійдуть представники фінансового регулятора і банківської спільноти. При цьому відповідальність керівників Фонду, і членів експертної ради повинна бути законодавчо закріплена в цілях запобігання випадкам використання коштів в корупційних схемах.

Як альтернативний варіант гарантійної підтримки суб'єктів реального сектора з боку держави в рамках інфраструктурного спрямування «державно-приватного партнерства» у взаємодії банківського та реального секторів економіки, може стати використання інструменту «плата за доступність», який передбачає виплату компенсації державою представнику приватного бізнесу у вигляді сукупності інвестиційних і експлуатаційних витрат, а також винагороди за управління об'єктом концесії рівними платежами.

Однак, з метою вдосконалення механізму з використанням даного інструменту з позиції врахування ризиків як суб'єктів приватного бізнесу, так і держави, вважаємо, що виплата платежів повинна здійснюватися в пропорції: 50 % від загального обсягу виплат протягом всього терміну концесійного договору в рамках реалізації проектів, за якими прогнозується слабка генерація грошових потоків і залишилися 50 % – після завершення проекту, як плата за готовність, якість об'єкта концесії.

Важлива роль у підвищенні привабливості інфраструктурних проектів належить забезпеченню режиму найбільшого сприяння банкам, активна взаємодія з підприємствами реального сектора в формі компенсації різниці між ринковою та пільговою процентною ставками. І якщо в світі відбувається зниження використання даного виду фінансового інструменту в силу збільшення обсягу фондового ринку (лише 3 % програм державної підтримки в країнах ОЕСР використовують компенсацію процентних ставок), то для України і Казахстану використання інструменту субсидування, в

умовах реалізації програм індустріально-інноваційного розвитку, виступає одним з їх перспективних напрямків в силу слабкості фондового ринку.

В Україні субсидування процентних ставок за інвестиційними кредитами використовується в галузях сільського господарства, харчової промисловості, транспорту і зв'язку, будівництва та МСБ. При цьому схема субсидування за кредитами, залученими підприємствами на реконструкцію і оновлення виробничих потужностей, передбачає відшкодування 3/4 суми відсотків за користування кредитом протягом 1 року.

Беручи до уваги той факт, що повне звільнення від сплати податків є не доцільним в сучасних умовах нестабільності і в силу того, що при повному звільненні не вирішеними залишаються питання ефективності контролю за використанням інвестиційних коштів, коли інвестори можуть прийняти рішення про функціонування протягом строку дії преференцій і потім згорнути діяльність, використавши вищевказаний інструмент без користі для економіки, найбільш перспективним механізмом є дисконтування податків (зниження податкових ставок) у міру поліпшення показників оцінки ефективності діяльності суб'єктів.

При цьому дисконтування, може бути пов'язане з процесом управління ризиками і політикою ціноутворення з боку суб'єктів приватного сектора на основі використання коефіцієнта цінової доступності банківських ресурсів для низькорентабельних галузей реального сектора економіки на прикладі кредитування.

З огляду на зниження рівня банківської рентабельності в останні роки, вважаємо, що цей норматив на початкових етапах може бути апробований на системоутворюючих банках, а в якості мотивації останні повинні служити взаємозв'язок політики банківського ціноутворення з заходами фіскального стимулювання кредитної активності банків на основі коригування ставки податку на прибуток банку, на величину отриманого розриву між величиною ринкової ставки по кредитах і отриманої став-

ки із застосуванням коефіцієнта цінової доступності, на основі введення поняття «податковий дисконт».

Інноваційне спрямування «державно-приватного партнерства» є на сьогоднішній день ключовим в області взаємодії банківського та реального секторів економіки, оскільки інноваційний шлях розвитку економіки найчастіше обмежується низькою зацікавленістю і слабкою участю в них суб'єктів приватного бізнесу в силу високих ризиків.

На наш погляд, розширення практики участі не великих банків другого рівня в реалізації інноваційного напрямку «державно-приватного партнерства» можливо при використанні гібридних фінансово-кредитних інструментів, з тим щоб забезпечити доступність ресурсів і мінімізувати ризики, завдяки об'єднанню синдикованого і брідж-кредитування, як різновиду короткострокового фінансування терміном від 6 до 12 місяців, яке виконує допоміжну роль до того моменту, поки не буде залучено більш дороге фінансування [2, 4 с.12].

Вважаємо, що подібний інструмент може бути застосований у випадках, коли у банків існують проблеми, пов'язані з дефіцитом довгострокової ліквідності (ресурси понад 7 і більше років) або у зв'язку з необхідністю враховувати ризики за допомогою формування досить високих процентних ставок за інноваційними проектами [89].

Іншими словами, особливістю механізму взаємодії суб'єктів секторів в контексті реалізації інноваційного напрямку є поєднання банківських інструментів з різними термінами погашення, що з одного боку, дозволяє врахувати ресурсний потенціал різних за розміром банків залежно від складності та специфіки етапів інноваційного процесу, з іншого – інтереси суб'єктів реального сектора з позиції доступності ресурсів, оскільки поєднання різних термінів забезпечує зниження загальної вартості ресурсів за рахунок порівняння короткострокових інструментів.

При цьому гарантія збереження незмінними рівня процентних ставок протягом усього тер-

міну реалізації проекту, в тому числі за допомогою використання схем субсидування з боку держави є принципово важливим елементом механізму. Як правило, комерційні банки не охоче використовують цей механізм, не дивлячись на те, що передбачена в рамках проектів «державно-приватного партнерства», державна підтримка, могла бути поширена і на виплати по брідж-кредитам в разі не вдалого розміщення цінних паперів і розбіжності термінів погашення кредиту і розміщення боргових зобов'язань.

Висновки та пропозиції. В умовах України налагодження механізму взаємодії банківського і реального секторів економіки в рамках реалізації інноваційного напрямку «державно-приватного партнерства» вимагає реалізації наступних заходів з використанням інструментів правового, організаційного, адміністративного, фінансового-кредитного характеру:

- в єдиному законі про «державно-приватне партнерство» повинні бути зафіксовані умови «державно-приватного партнерства» – угод в рамках антикризового, інфраструктурного та інноваційного спрямування «державно-приватного партнерства», процедура розподілу ризиків між учасниками і ступеня їх відповідальності, в тому числі і на рівні регіонів;

- необхідне внесення змін і доповнень до низки чинних законодавчих актів («Про банки і банківську діяльність», «Про цінні папери» та ін.), в частині можливості формування комерційними банками інтеграційних тимчасових об'єднань у вигляді банківських консорціумів і синдикатів під конкретний інноваційний проект, а також їх участі в якості андеррайтерів спеціальних облігаційних позик під ці проекти і не тільки в рамках особливих (спеціальних) економічних зон;

- доцільно внесення змін і доповнень до низки чинних законодавчих актів («Про банки і банківську діяльність», «Про цінні папери» та ін.) в частині розширення практики використання гібридних фінансових продуктів, що стимулюють участь банків, держави і підприємств в проектах «державно-приватного парт-

нерства» (страхування кредитних ризиків, співфінансування (супровід) великих проектів, інвестиційне субсидування і субсидування процентних ставок, рефінансування стандартних позик за рахунок викупу їх у кредитних установ, механізм відкладених платежів і ін.);

- потрібне внесення змін і доповнень до чинного законодавства «Про пенсійне забезпечення» і «Про цінні папери», в частині можливості використання пенсійних активів в реалізації інфраструктурних проектів на основі зниження нормативних вимог у міру збільшення частки їх інвестицій в інфраструктурні цінні папери;

- передбачити зміну структури інвестиційного портфеля суверенних фондів на користь національної економіки, з тим щоб не менше 40% цих коштів, згідно пропорції «золотого перетину», службовця індикатором стабільності, стійкості та гармонії, повинні бути розподілені між трьома представленими напрямками «державно-приватного партнерства»;

- слід внести зміни в пруденційні нормативи НБУ, в частині визнання гарантованих виплат державою в угодах «державно-приватного партнерства» як «твердих застав» для комер-

ційних банків на основі включення державних концесійних зобов'язань і гарантію споживання з боку держави в першу групу активів банків, зважених за ступенем кредитного ризику, а також диференціювати нормативи формування резервів щодо банків різного рівня, які активно працюють в інноваційному секторі.

Модернізація правової та інституційної інфраструктури з метою реалізації представлених напрямків «державно-приватного партнерства» у взаємодії банківського та реального секторів економіки, на наш погляд, забезпечить точковий вплив на зниження тиску проблемних вузлів «ризиків», «ресурси» та «регулювання».

З огляду на той факт, що інновації виступають фундаментальним елементом інституційної матриці взаємодії банківського та реального секторів економіки і особливу затребуваність і наявність безлічі проблем, що стримують участь банків у розвитку інновацій в реальному секторі, інноваційний напрямок «державно-приватного партнерства», на мезо-і макрорівні може бути виділено в самостійну форму взаємодії банківського та реального секторів економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міценко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).
2. Пацера М. Макропруденційний аналіз – важливий елемент фінансової стабільності / М.Пацера // Вісник Національного банку України. – 2011. – №3. – С. 41–42.
3. Закон України Про Національний банк України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 29, ст.238){Із змінами, внесеними згідно із Законами 2010, N 2478-VI (2478-17) від 09.07.2010, ВВР, 2010, N 49, ст.570 N 2856-VI (2856-17) від 23.12.2010, N 5480-VI (5480-17) від 06.11.2012 N 5518-VI (5518-17) від 06.12.2012 N 399-VII (399-18) від 04.07.2013}.
4. Міценко В.І. Наукові дослідження в системі Національного банку: основні здобуття за 10 років // Вісник НБУ. – 2013. – №4. – С. 3-8.
5. Пацера М. Науковці різних країн обговорюють спільні проблеми світової банківської системи // Вісник НБУ. – 2012. – №7. – С. 11-13.
6. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2009 р. № 460. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.
7. Вовк В. Діагностування кризи з боку центральних банків: зарубіжний та вітчизняний досвід / В.Вовк, Ю. Дмитрик // Вісник НБУ. – 2013. – № 3. – С. 20-32.